

Koulutusohjelmavaihdot ja korkeakoulusta työelämään siirtyminen Suomessa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa

MATTI LINDBERG

Johdanto

Koulutusohjelman ja/tai oppilaitoksen vaihtaminen sekä useamman kuin yhden perustutkinnon suorittaminen ovat aiheita, jotka ovat saaneet osakseen runsaasti huomiota viimeaikaisessa korkeakoulututkimuksessa sekä politiikkakeskusteluissa niin suomalaiskansallisesti kuin kansainvälisesti. Viimeaikaisessa suomalaisessa korkeakoulupoliittisessa keskustelussa koulutusohjelman vaihtaminen on kytketty osaksi opintojen pitkittymiseen ja työelämään siirtymiseen liittyvää problematiikkaa. Tässä suhteessa hyvä esimerkki on opetusministeriön (2010) tuore muistio ”Ei paikoillanne, vaan valmiit hep!” koskien koulutukseen siirtymisen ja tutkinnon suorittamisen nopeuttamista. Muistion yksi keskeinen toimenpide-ehdotus koskee opiskelijavaihtamisen kohdistamista entistä suurempiin kokonaisuuksiin eli yksittäisen oppiaineen tasolta tiedekunnan (koulutusalan tms.) tasolle. Yhdessä opintojenohjauksen tehostamisen kanssa tämän voidaan olettaa vähentävän tarvetta koulutusohjelman vaihtoihin, sikäli kuin alakohtainen erikoistuminen ja varsinainen pääaineen valinta tapahtuisi joustavasti tiedekunnan sisällä. Muistiossa myös melko suoranaisesti väläytetään useamman kuin yhden tutkinnon ja samalla koulutusohjelmavaihtojen tekemisen vaikeuttamista tai rajoittamista. Tämä tapahtuisi muodostamalla erilliset hakuryhmät ensimmäistä opiskelupaikkaansa hakeville ja jo kertaalleen korkeakoulutukseen opiskeluoikeuden saaneille. Pyrkimyksenä on, että korkeakoulutusjärjestelmän sisällä liikkuvat opiskelijat eivät veisi aloituspaikkoja ensimmäistä opiskelupaikkaansa hakevilta.

Toisaalta mietinnössä esitetään myös tavoite, että opiskeluoikeuden jo omaaville pitäisi olla tarjolla joustavia siirtymis- ja hakumahdollisuuksia järjestelmän sisäisesti.

Keskeisenä taustavaikuttajana edellä mainituille opetusministeriön muistiolle, kuten suomalaiselle korkeakoulupoliittiselle keskustelulle yleisesti, toimivat OECD:n vertailevat tutkimukset ja maaraportit. Nämä vertailut poikkeuksetta korostavat suomalaisten korkeakoulutettujen korkea-ikäistä valmistumisen hetkellä ja työurien alun viivästyistä. OECD:n tilastot eivät kuitenkaan sisällä indikaattoreita, jotka tarkastelisivat suoranaisesti korkeakoulutusjärjestelmän sisällä tapahtuvaa liikkuvuutta alojen ja sektorien kesken (ks. esim. OECD 2009). Näin ollen on epäselvää, missä määrin suomalaiset korkeakouluopiskelijat vaihtavat koulutusohjelmaa opintojensa aikana, ja ovatko vaihdot erityinen piirre (tai ongelma) juuri suomalaiselle korkeakoulutusjärjestelmälle verrattuna muihin kansallisiin korkeakoulutusjärjestelmiin? Missä määrin vaihto-oikeuden rajoittaminen tai vaihtojen tekeminen nykyistä tarpeettomammiksi rakenteellisilla järjestelyillä mahdollisesti nopeuttaisivat valmistumista ja sitä kautta myös työurien alkua? Seuraavassa tarkastelussa haetaan vastauksia näihin kysymyksiin esittelemällä tuloksia kolmen Euroopan maan käsittävästä vertailevasta tutkimuksesta koskien vuonna 2000 korkeakoulutuksesta valmistuneita.¹ Vertailun tuloksista pyritään keskustelemaan erityisesti siitä näkökulmasta, mitä funktioita koulutus-

¹ Tulokset on esitetty alun perin lehdessä *Higher Education* (ks. Lindberg 2009b). Huomaa, että alkuperäinen englanninkielinen artikkeli tarkasteli neljää Euroopan maata.

ohjelmavaihdot palvelevat työelämään integroitumisen näkökulmasta erityyppisissä korkeakoulutus- ja työmarkkina-regiimeissä.

Suomen lisäksi tarkastelussa ovat mukana Saksa ja Iso-Britannia. Suomen ja Saksan voidaan pääpiirteissään ajatella edustavan samantyyppistä korkeakoulutus- ja työmarkkinaregiimiä. Suomessa ja Saksassa yliopistosektorilla opiskelevat suorittavat yleensä maisteritason tutkinnon. Kummassakin maassa ammatillinen korkeakoulutus tapahtuu omalla erillisellä sektorillaan. On kuitenkin tärkeää huomata, että saksalaisen ammatillisen korkeakoulusektorin eli FH (Fachhochschule) -sektorin asema on selvästi vakiintuneempi verrattuna AMK (ammattikorkeakoulu) -sektorin asemaan Suomessa. Lisäksi AMK-sektori käsittää sellaisia koulutusohjelmia, joita saksalaisessa järjestelmässä ei lueta korkeakoulutukseksi. Työmarkkinoiden rakenteiden osalta Suomi ja Saksa edustavat suhteellisen korkeaa työmarkkinoiden sääntelyn tasoa (vähintään eurooppalaista keskitasoa).² Iso-Britannia edustaa edellä keskustelluissa suhteissa päinvastaista mallia verrattuna Suomeen ja Saksaan. Korkeakoulutettavat suorittavat pääsääntöisesti vain kandidatin tutkinnon, ja professionaalisten taitojen hankkiminen tapahtuu suurelta osin työnantajien järjestämän koulutuksen kautta. Brittiläinen järjestelmä ei sisällä erillistä ammatillista korkeakoulusektoria, sen sijaan korkeakoulujen väliset hierarkkiset erot akateemisen statuksen suhteet ovat huomattavan suuria. Työmarkkinoiden sääntely on brittiläisessä kontekstissa erittäin liberaalia.

Korkeakoulutusjärjestelmien välisistä rakenteellista eroista johtuen brittiopiskelijoiden tekemien koulutusohjelmavaihtojen vertaaminen suomalaisten ja saksalaisten tekemiin vaihtoihin on epäilemättä vaikeaa. Samalla Iso-Britannia on kuitenkin erittäin mielenkiintoinen vertailukohta Suomelle ja Saksalle juuri opintojen ja työurien viivästyminen problematiikan näkökulmasta. Päinvastoin kuin suomalaisessa ja saksalaisessa kontekstissa, brittiläisessä kontekstissa huomattava osa ikäluokasta tulee ulos korkeakoulutusputkesta nuorina ja ilman mainittavaa oman alan työkokemusta.

² Tosin on tärkeää huomata, että suomalaisessa järjestelmässä korkeakoulutuksen ja työelämän välinen koordinaatio ei ole yhtä ekstensiivistä kuin saksalaisessa ja että tämä tarkoittaa eri asiaa kuin korkea työmarkkinoiden regulaatio esim. irtisanomissuojan muodossa.

REFLEX-aineistoon perustuvan vertailun tuloksia

Vertailussa käytetty aineisto on korkeakouluita valmistuneille suunnattu kansainvälinen kyselyaineisto, joka tunnetaan yleisesti nimellä REFLEX (*"The Flexible Professional in the Knowledge Society, New Demands on Higher Education in Europe"*). REFLEX-aineiston keräämisen taustalla oleva projekti sai rahoitusta Euroopan unionin STREP (*Specific Targeted Research Project*) -projektin kuudennesta puiteohjelmasta. Projekti käsitti viisitoista maata (Itävalta, Suomi, Ranska, Saksa, Italia, Alankomaat, Norja, Espanja sekä Iso-Britannia; Belgian Flanders, Tšekin tasavalta, Portugali, Sveitsi, Japani ja Viro olivat myös mukana projektissa, mutta saivat rahoitusta kansallisista lähteistä). Kysely suoritettiin vuosien 2005 ja 2006 aikana, ja sen kohderyhmänä olivat vuonna 2000 ISECD5A-tason koulutuksesta valmistuneet. Aineisto käsittää tietoja valmistuneiden työurasta ensimmäisen viiden vuoden ajalta tutkinnon suorittamisesta.³

Tämän vertailun kohderyhmä käsittää suomalaiset ja saksalaiset yliopistossa maisteriksi valmistuneet, AMK- ja FH-ammattikorkeakoulusta valmistuneet sekä brittiläiset kandidiksi valmistuneet. Aineiston kattama aikaväli on riittävän pitkä, jotta brittikandidit ehtivät suorittaa myös maisterintutkinnon loppuun saakka aineiston puitteissa, sikäli kuin he ovat valinneet opintojen jatkamisen ensimmäisen tutkinnon suorittamisen jälkeen. REFLEX-aineisto sisältää tietoja korkeakoulujen nimistä koskien ainoastaan sitä korkeakoulua, josta henkilö valmistui vuonna 2000. Aineiston avulla ei siten ole mahdollista identifioida muutoin kuin tyypin/sektorin osalta mahdollisia muita korkeakouluja, joissa henkilö on ollut kirjoilla ennen tai jälkeen vuoden 2000. Edel-

³ Lisää tietoja aineistosta on saatavilla Maastrichtin yliopiston REFLEX-projektia koskevilla Internet-sivuilla <<http://www.fdwew.unimaas.nl/roal/reflex/>>. Suomen osalta keskeisin muutos verrattuna sen aikaiseen tilanteeseen, jossa REFLEX-aineiston kohderyhmään kuuluvat suorittavat tutkintonsa, koskee kandidin ja maisterin tutkintojen entistä selkeämpää erottelua toisistaan Bologna-prosessin seurauksena. Koska Suomessa opiskelu-ikä saaneilla on kuitenkin yhä oikeus suorittaa maisteritason tutkinto ilman, että kandidatin jälkeen tapahtuisi karsintaa, ei nykyinen tilanne tältä osin poikkeaa olennaisesti REFLEX-aineiston kuvaamasta tilanteesta. Lisäksi se, missä määrin yliopistosektorilta mahdollisesti aletaan siirtyä työelämään heti kandidatin tutkinnon jälkeen, on yhä vielä epäselvää.

lä mainituista aineiston tarkkuuteen liittyvistä rajoituksista johtuen aineiston avulla ei voida tarkastella sitä, missä määrin korkeakoulutusjärjestelmän sisällä tapahtuu liikkuvuutta vähemmän arvostetuista yliopistoista enemmän arvostettuihin. Tämä rajoittaa koulutusohjelman (tai korkeakoulun) vaihdoista saatua käsitystä potentiaalisesti eniten Iso-Britannian osalta, sillä tarkastelluista kolmesta maasta korkeakoulujen väliset erot akateemisen statuksen suhteen ovat suurimmat juuri brittiläisessä korkeakoulutusjärjestelmässä.

Tarkasteltaessa taulukon 1 indikaattoreita on ensimmäinen vaikutelma se, että kaikissa kolmessa maassa koulutusohjelmavaihtoja tapahtuu huomattavan paljon. Maiden kesken voidaan kuitenkin havaita selkeitä eroja sen suhteen, minkätyyppiset koulutusohjelmavaihdot ovat kaikkein yleisimpiä. Koulutusohjelmavaihtojen havaittu määrä riippuu selvästi hyvin paljon siitä, minkätyyppiset vaihdot otetaan kulloinkin huo-

mioon. Vertailevan tutkimuksen kannalta ongelma on siinä, kuten tässä tarkastellut kolme esimerkkimaata omalta osaltaan osoittavat, että kansalliset korkeakoulutusjärjestelmät tarjoavat tyypillisesti erilaisia lyhytkestoisia perustutkintoja täydentäviä tai syventäviä kursseja, jotka eivät ole yhtä helposti vertailtavissa kuin itsenäiset perustutkinto-ohjelmat (perustutkinnolla tarkoitetaan tässä kandin, maisterin, AMK- ja FH-koulutusohjelmia). Taulukon 1 ”jatkokurssit” (engl. *post-graduate*-kurssit) pitävät sisällään ISCED5A-tasoa olevat syventävät tai täydentävät kurssit, ISCED 6 -tason kurssit sekä muita tarkemmin määrittelemättömiä lyhytkestoisia jatkokursseja (REFLEX-aineisto sisältää kategorian ”muut jatkokurssit”, jotka ovat erityisen yleisiä Isossa-Britanniassa).

Yksi keskeinen vaikeus verrattaessa koulutusohjelmavaihtoja erityyppisten kansallisten tutkintojärjestelmien kesken koskee sitä, että tie-

Taulukko 1. Koulutusohjelmavaihdot ja suoritettut tutkinnot Suomessa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa (Suomessa ja Saksassa kohderyhmänä ovat yliopistoissa maisteriksi valmistuneet sekä AMK/FH-sektorilta valmistuneet; Isossa-Britanniassa bachelor's- eli kandintutkinnon suorittaneet)

Korkeakoulutuksen sektori	Suomi		Saksa		Iso-Britannia
	AMK	UNI	FH	UNI	UNI
Osallistuu kahteen tai useampaan koulutusohjelmaan perustutkintotasolla (sulkeissa mukaan luettuna myös jatkokurssit) ^A	27,6 (30,2)	25,0 (40,7)	12,7 (20,8)	23,5 (45,9)	17,6 (41,2)
Vaihtaa sektoria (%) ^B	14,9	2,0	7,1	2,1	14,9
Vaihtaa alaa ja sektoria (%) ^C	7,4	1,2	3,7	1,3	4,9
Vaihtaa alaa sektorin sisäisesti itsenäisten perustutkinto-ohjelmien kesken ^D	2,1	7,6	2,5	9,4	2,2
Opiskelee vähintään kahta eri alaa sektorin sisäisesti perustutkinto- eli ISCED5A-tasolla (sulkeissa mukaan luettuna myös ISCED5A-tason ylittävät jatkokurssit) (%) ^E	14,5 (16,0)	17,2 (20,3)	8,1 (12,7)	12,3 (19,0)	7,2 (22,4)
Kaksi tai useampia perustutkintoja (sulkeissa mukaan luettuna myös jatkotutkinnot) (%) ^F	13,9 (13,9)	14,9 (17,4)	9,1 (16,4)	17,2 (32,9)	13,8 (33,1)

Lähde: REFLEX-aineisto

Indikaattorien selitykset:

A: Perustutkintotaso sisältää tässä kandin/maisterin/AMK/FH-tutkintoon johtavat koulutusohjelmat sekä perustutkintoja täydentävät ISCED 5A -maisteritason kurssit. Jatkokurssit käsittävät ISCED 5A -maisteritason ylittävät erikoitumis- tms. kurssit, ISCED 6 -tason kurssit sekä muut jatkokurssit, joiden sisältöä ei ole aineistossa tarkemmin määritelty.

B: Osuus korkeakoulusektorilta valmistuneista, jotka ovat olleet perustutkinto-opiskelijoina myös toisella korkeakoulusektorilla joko ennen tai jälkeen kulloinkin kyseessä olevalta sektorilta valmistumista. Ison-Britannian osalta tarkoittaa opintojen jatkamista master's-koulutusohjelmassa bachelor's-tutkinnon jälkeen.

C: Ks. kohta B. Tutkinnon ala on kontrolloitu 33 eri kategorian avulla.

D: Ison-Britannian osalta koskee bachelor's-tutkintoja. E: Ks. perustutkintotason määrittely edellä (Ison-Britannian osalta sulkeissa annettu luku käsittää myös master's-tutkinnot sekä muuntotyypiset jatkotutkinnot).

F: Vuonna 2000 suoritettujen perustutkinnon lisäksi indikaattori ottaa huomioon kaikki tätä ennen suoritettuja tutkinnot sekä ensimmäisen viiden aikana vuoden 2000 jälkeen suoritettuja tutkinnot.

tyntyyppinen kurssi saattaa yhdessä järjestelmässä olla osa perustutkintoa, kun puolestaan josakin toisessa järjestelmässä se luetaan perustutkinnon jälkeiseksi jatkokurssiksi. Tämä pätee erityisesti ammatilliseen erikoistumiseen liittyviin kursseihin. Tässä tarkasteltujen kansallisten korkeakoulutusjärjestelmien osalta suurimmat ongelmat liittyvät brittiläisen järjestelmän tarjoamiin jatkokursseihin ja niiden heikkoon vertailukelpoisuuteen Suomen ja Saksan maisteritason koulutusohjelmien kanssa. Tämän vertailun ensisijainen huomio on nimenomaan perustutkintotasolla tapahtuvissa koulutusohjelman alan ja tyyppin vaihdoissa. Perustutkintojen kesken tapahtuvat vaihdot on helpommin assosioitavissa korkeakoulututkimuksessa viljeltyyn käsitykseen ”aktiivisesta uudentyyppisestä opiskelijasta”, joka pyrkii oma-aloitteisesti hankkimaan monialaisia taitoja ja sopeutumaan muuttuviin markkina-tilanteisiin. Tämäntyyppisten vaihtojen voidaan myös ajatella heijastavan opiskelijapaikkojen uudelleenallokaatiota eli opiskelijapaikkojen jakautumista uudelleen suhteessa siihen, mitä ne olivat ensimmäisen hakukerran jälkeen.⁴ Perustutkinnon jälkeisten jatkokurssien huomioon ottaminen on kuitenkin tärkeää erityyppisten kansallisten tutkintojärjestelmien välisten erojen havainnollistamiseksi. Samalla voidaan tarkastella sitä, miten yleisiä koulutusohjelmavaihdot perustutkintotasolla ovat suhteessa muuntyyppisiin vaihtoihin, kuten juuri jatkokursseihin siirtymiseen.

Indikaattorin ”Vaihtaa alaa sektorin sisäisesti itsenäisten perustutkinto-ohjelmien kesken” (ks. taulukko 1) tapauksessa henkilö on tehnyt opinnoita kahdessa eri perustutkinto-ohjelmassa, jotka ovat tiukasti määriteltynä samantasoisia, mutta jotka siis edustavat eri aloja (koulutusohjelman alaa on kontrolloitu 30 kategorian avulla). Tämä tarkoittaa Suomen yliopistosektorin osalta sitä, että henkilö on opiskellut kahdessa maisterinkoulutusohjelmassa, ja vastaavasti AMK-sektorin osalta sitä, että henkilö on opiskellut kahdessa AMK-koulutusohjelmassa (jotka siis edustavat eri aloja). Tällä tapaa määriteltyjen alanvaihtojen määrä on Suomen yliopistosektorilla noin kahdeksan prosenttia. Vastaava osuus Saksan yliopistosektorilla on noin yhdeksän pro-

senttia. Saksan luku on kuitenkin todennäköisesti jonkinasteinen yliarvio suhteessa Suomen vastaavaan arvoon, koska saksalaisen järjestelmän osalta on vaikeampaa erottaa pätevyysluonteisia tutkintoja itsenäisistä perustutkinto-ohjelmista. AMK-, FH- ja Ison-Britannian yliopistosektorilla alanvaihdot sektorin sisäisesti samantyyppisten koulutusohjelmien kesken ovat selvästi harvinaisempia kuin Suomen ja Saksan yliopistosektorilla. Tämä indikaattori ei ota huomioon sitä, suorittiko henkilö tutkinnon molemmista koulutusohjelmista vai vain toisesta. Periaatteessa henkilö on siten saattanut opiskella tosiasiallisesti vain yhdessä koulutusohjelmassa ja ollut vain muodollisesti kirjoilla toisessa koulutusohjelmassa. Suoritetujen tutkintojen määrä on otettu huomioon indikaattorissa ”Kaksi tai useampia perustutkintoja”.

Indikaattori ”Opiskelee vähintään kahta eri alaa sektorin sisäisesti perustutkintotasolla” ottaa huomioon myös sellaiset kurssit, jotka eivät välttämättä ole itsenäisiä tutkintoon johtavia kokonaisuuksia, mutta jotka ovat kuitenkin perustutkintotasoa (ja jotka siis edustavat eri aloja, kuten edellä). Tällä tapaa laskettu alanvaihtojen määrä on suurin Suomen yliopistosektorilla, jossa se koskee noin 17:ää prosenttia opiskelijoista. Tähän ryhmään kuuluvat ovat opiskelleet maisteritason koulutusohjelman lisäksi toisessa maisteritason koulutusohjelmassa, erilaisilla jatko- tai erikoistumiskursseilla tai lisensiaattitasolla (ei kuitenkaan esim. lääketieteen erikoistumisohjelmassa tai tohtoritasolla). AMK-sektorilla vastaava osuus noin 15 prosenttia. Tähän ryhmään kuuluvat ovat opiskelleet AMK-koulutusohjelman lisäksi toisessa AMK-koulutusohjelmassa, AMK-jatkokursseissa tai yliopistossa. Kun otetaan huomioon myös jatkokoulutusohjelmat, kasvaa havaittu alanvaihtojen määrä erityisesti Ison-Britanniassa (ks. sulkeissa annetut arvot koskien em. indikaattoria) Briteillä alanvaihdot eivät tapahdu kandidaattitason koulutusohjelmien kesken (eli perustutkintotasolla), vaan siirryttäessä kandidaatin jälkeisille jatkokursseille (mukaan luettuna master-tason kurssit).

Liikkuvuus ammatilliselta korkeakoulusektorilta (AMK/FH-sektori) yliopistosektorille on suhteellisen yleistä etenkin Suomessa (ks. ”Vaihtaa sektoria” taulukossa 1). Suomalaista AMK-sektorilta valmistuneista noin 15 prosenttia on opiskellut myös yliopistosektorilla, ja heistä

⁴ Tämä pätee riippumatta siitä, kilpailevatko koulutusohjelmanvaihtajat samoista paikoista ensimmäistä kertaa korkeakoulutukseen hakevien kanssa.

puolet eri alalla, kuin mitä AMK-opinnot olivat. Käytännössä kuitenkin sekä Suomessa että Saksassa liikkuvuus ammatillisesta korkeakoulutuksesta yliopistosektorille tapahtuu samantyyppisten alojen kesken, vaikkakaan koulutusohjelmien nimekkeet eivät olisi täysin toisiaan vastaavia (tähän palataan tarkemmin taulukoiden 4 ja 5 yhteydessä). Tämä implikoi siis sitä, että ammatillisesta korkeakoulutuksesta yliopistoon siirtymisellä tavoitellaan korkeampaa statusta ja/ tai kompetenssia tietyin saman alan sisäisesti sen sijaan, että pyrkimyksenä olisi omaksua selvästi erilaisia taitoja, kuin mitä alkuperäinen koulutusohjelma tarjosi. Alanvaihtaminen sekä AMK-että FH-sektorien sisäisesti on harvinaista. Kun edellä mainittuja tuloksia tulkitaan suomalaisesta

näkökulmasta, heijastuu niissä paitsi AMK-sektorin vähemmän vakiintunut asema verrattuna FH-sektoriin, niin myös se, että pettymys AMK-opintoihin ei purkaudu alanvaihtoina AMK-sektorin sisällä, vaan nimenomaan siirtymisenä yliopistosektorille.

Indikaattori ”osallistuu kahteen tai useampaan koulutusohjelmaan perustutkintotasolla” ottaa huomioon kaikki perustasoa olevat koulutusohjelmat alasta ja sektorista riippumatta. Tämän indikaattorin perusteella koulutusohjelmavaihtoja on edelleen selvästi enemmän suomalaisessa ja saksalaisessa kontekstissa kuin brittiläisessä. Kun otetaan myös jatkokurssit (ks. sulkeissa annetut luvut koskien indikaattoria ”Osallistuu kahteen tai useampaan koulutusohjelmaan perustutkin-

Taulukko 2. Iso-Britannia. Kymmenen yleisintä koulutusohjelmavaihdon tyyppiä ja niiden osuus kaikista koulutusohjelmavaihdoista

	%
1. uni/bac (yht., kaup., oik.) → uni/pg (yht., kaup., oik.)	14,2
2. uni/bac (yht., kaup., oik.) → uni/mas (yht., kaup., oik.)	9,7
3. uni/bac (taide, hum.) → uni/pg (kasv.)	9,5
4. uni/bac (taide, hum.) → uni/mas (taide, hum.)	6,4
5. uni/bac (lt., mat., tko.) → uni/mas (lt., mat., tko.)	5,6
6. uni/bac (taide, hum.) → uni/pg (yht., kaup., oik.)	4,9
7. uni/bac (yht., kaup., oik.) → uni/pg (kasv.)	4,6
8. uni/bac (terv-h., hv-palvelut) → uni/pg (terv-h., hv-palvelut)	3,6
9. uni/bac (lt., mat., tko.) → uni/pg (kasv.)	3,3
10. uni/bac (lt., mat., tko.) → uni/pg (lt., mat., tko.)	3,1
Yhteensä	64,8

Lähde: REFLEX-aineisto, kandintutkinnon suorittaneet

Selitykset:

Uni = yliopistosektorin koulutusohjelma

mas. (master's) = maisteritason koulutusohjelma

bac (bachelor's) = kandidatason koulutusohjelma

pg. (postgraduate) = täydentävät sekä erikoistumiskurssit ISCED 5A -tasolla sekä muut lyhytkestoiset jatkokurssit

Lähde: REFLEX-aineisto, maisterintutkinnon suorittaneet

Selitykset:

Uni = yliopistosektorin koulutusohjelma

mas. = maisteritason koulutusohjelma

pg. (postgraduate) = ISCED 6 -tason kurssit, täydentävät sekä erikoistumiskurssit ISCED 5A -tasolla sekä muut lyhytkestoiset jatkokurssit

Taulukoissa 2–4 käytettyjen merkintöjen selitykset ovat seuraavat. Liikkuvuutta alemman tason koulutusohjelmasta ylemmän tason koulutusohjelmaan sekä liikkuvuutta ammatilliselta korkeakoulusektorilta yliopistoihin on merkitty ”→”-symbolilla; samaa tasoa edustavien koulutusohjelmien kesken tapahtuvia vaihtoja on merkitty ”&”-symbolilla. Se koulutusohjelma, josta henkilö valmistui vuonna 2000, on esitetty taulukossa vasemmalla puolella. Tyypittelyt eivät kontrolloi sitä, johtiko toinen koulutusohjelma tutkintoon vai ei. Käytetty alaluokitus on seuraava: kasvatustieteet ja opettajankoulutus (kasv.); taide ja humanistiset alat (taide, hum.); yhteiskunta-, kauppa- ja oikeustiede (yht., kaup., oik.); luonnontieteet; matematiikka ja tietojenkäsittely (lt., mat., tko.); insinöörialat, tuotanto- ja rakennusalat (ins., tuotant., rakenn.); maatalous ja eläinlääketiede (maatal., eläinl.); terveydenhuolto ja hyvinvointipalvelut (terv-h., hv-palvelut); palvelualat (palvelualat.).

totasolla” taulukossa 1), on tällä tavoin määritelty koulutusohjelmavaihtojen kokonaismäärä yliopistosektorien osalta huomattavan lähellä toisiaan Isossa-Britanniassa, Suomessa ja Saksassa (41,2, 40,7, ja 45,9 %, vastaavassa järjestyksessä). On kuitenkin tärkeää huomata, että huolimatta siitä, että koulutusohjelmavaihtojen kokonaistasot ovat lähellä toisiaan eri maissa, palvelevat vaihdot kuitenkin eri funktioita riippuen niiden tyypistä ja kansallisesti viitekehystä.

Taulukot 2–4 kuvaavat kymmentä tyypillisintä koulutusohjelmavaihtoa Iso-Britanniassa sekä 20 tyypillisintä koulutusohjelmavaihtoa Saksassa ja Suomessa. Koulutusohjelmavaihtoja on tarkasteltu niiden opiskelijoiden muodostamassa populaatiossa, jotka ovat tehneet vähintään yhden koulutusohjelmavaihdon, mukaan luettuna siirtyminen jatkokursseihin perustutkinnon suorittamisen jälkeen (vrt. indikaattori ”Osallistuu kahteen tai useampaan koulutusohjelmaan perustutkintotasolla” taulukossa 1).⁵ Taulukoissa 2–4 esitettyjen koulutusohjelmavaihtojen määrä on suurempi Suomessa ja Saksassa siitä syystä, että näissä maissa opiskelijapopulaatio käsittää opiskelijoita kahdelta erilliseltä korkeakoulutuksen sektorilta (so. yliopistoista ja FH/AMK-korkeakouluista). Koulutusohjelmavaihtojen tyyppitelyt ottavat huomioon koulutusohjelman tason ja alan sekä korkeakoulun tyyppin (yliopisto/ammattillinen korkeakoulu). Koulutusohjelman alaa on kontrolloitu kahdeksan kategorian avulla (ks. selitykset taulukon 2 yhteydessä). On tärkeää huomata, että havaittu alanvaihtojen määrä on potentiaalisesti sitä suurempi, mitä tarkempaa luokitusta käytetään: tässä käytetty kahdeksan-alainen luokitus ottaa huomioon lähinnä tiedekuntien tai koulutusalojen välisen liikkuvuuden.

Taulukon 2 perusteella Isossa-Britanniassa koulutusohjelmavaihdot tapahtuvat etupäässä yhteiskunta-, kauppa- ja oikeustieteellisen alojen muodostaman ryppään sisäisesti. Kuten edellä jo todettiin, Isossa-Britanniassa alanvaihtaminen on suhteellisen yleistä silloin, kun huomioon otetaan siirtyminen kandidatasolta jatkokursseihin.

⁵ Taulukoissa 2–4 esitetyt frekvenssit summautuvat sadaksi sen opiskelijapopulaation osalta, joka on suorittanut vähintään yhden koulutusohjelmavaihdon. Esimerkiksi Suomen osalta taulukossa 3 esitetyt 20 koulutusohjelmavaihtoa ovat 56,3 % kaikista koulutusohjelman vaihdoista, ja jäljelle jäävä 43,7 % koskee muun tyyppisiä vaihtoja, joita taulukossa ei ole mahdollista tilanpuutteen vuoksi esittää.

Saksassa ja Suomessa koulutusohjelmavaihtojen variaatio on selvästi suurempaa kuin Isossa-Britanniassa, mikä selittyy osaltaan sillä, että näissä maissa on yksi korkeakoulusektori enemmän (AMK/FH-sektori) (ks. taulukot 3 ja 4). Suomessa ja Saksassa alanvaihdot tapahtuvat suurelta osin yhteiskunta-, kauppa- ja oikeustieteen, taide- ja humanististen alojen sekä kasvatustieteellisten alojen muodostamien kolmen ryhmän sisäisesti ja välisesti. Opiskeleminen kahdessa perustutkintotason koulutusohjelmassa on yleisintä suomalaisten yliopisto-opiskelijoiden joukossa (ks. ”&”-symbolin sisältävät vaihdot taulukossa 3).

Vaikkakin kaikki kolme maata ilmentävät omia kansallisia erityispiirteitään, niin kansallisesta kontekstista riippumatta pätee se, että koulutusohjelmavaihdot koskevat yleensä pehmeitä tai generalistisia aloja (erityisesti yhteiskunta-, kauppa- ja oikeustieteiden muodostamaa ryhmää) ja harvemmin luonnontieteitä, insinöörialoja tai muita kovien alojen professionaalisia koulutusohjelmia. Vastaavasti missään tässä tarkastellussa maassa ei voida havaita huomattavaa liikkuvuutta pehmeiltä ja vähemmän professionaalisilta aloilta kovemille tai enemmän professionaalisille aloille. Jokaisessa kolmessa järjestelmässä alanvaihtaminen kovien ja ammattispesifisten alojen keskinäisesti on niin ikään harvinaista.

Yleisenä johtopäätöksenä voidaan sanoa, että Suomen ja Saksan osalta perustutkintotasolla tapahtuvien koulutusohjelmavaihtojen huomioon ottaminen tuo olennaisesti lisää informaatiota siitä, miten koulutuspaikkojen allokaatioprosessi toimii uusien opiskelijoiden valinnan jälkeen ja millaisia (markkina)mekanismeja korkeakoulutuksesta työelämään siirtymiseen liittyy. Tämä heijastaa sitä, miten työelämään integroituminen tapahtuu näissä maissa suurelta osin opiskelijastatuksella, ja sitä, että koulutusohjelmien ja ammatillisten positioiden väliset yhteydet ovat yleisesti tiiviimmät kuin esimerkiksi juuri brittiläisessä kontekstissa.⁶ Toisaalta myös britit tekevät paljon alanvaihtoja, kun huomioon otetaan kandidatasen jälkeiset jatkokurssit. Tämäntyyppi-

⁶ Hieman yksinkertaistaen voidaan väittää, että brittiläisessä koulutus- ja työmarkkinakontekstissa on usein tärkeämpää se, mistä yliopistosta valmistuu kuin miltä alalta valmistuu. Näin ollen alanvaihdoista ei pitäisi olla vastaavaa hyötyä kuin suomalaisessa tai saksalaisessa kontekstissa.

Taulukko 3. Suomi. Kaksikymmentä yleisintä koulutusohjelmavaihdon tyyppiä ja niiden osuus kaikista koulutusohjelmavaihdoista

	%
1. uni/mas (lt., mat., tko.) → uni/pg (lt., mat., tko.)	6,6
2. AMK (terv-h., hv-palvelut) → uni/mas (terv-h., hv-palvelut)	3,9
3. AMK (yht., kaupp., oik.) → uni/mas (yht., kaupp., oik.)	3,8
4. uni/mas (terv-h., hv-palvelut) → uni/pg (terv-h., hv-palvelut)	3,7
5. AMK (ins., tuotant., rakenn.) → uni/mas (ins., tuotant., rakenn.)	3,5
6. uni/mas (taide, hum.) → uni/pg (taide, hum.)	3,3
7. uni/mas (yht., kaupp., oik.) & uni/mas (yht., kaupp., oik.)	3,3
8. uni/mas (kasv.) & uni/mas (kasv.)	3,1
9. uni/mas (taide, hum.) & uni/mas (taide, hum.)	2,9
10. uni/mas (ins., tuotant., rakenn.) → uni/pg (ins., tuotant., rakenn.)	2,8
11. uni/mas (yht., kaupp., oik.) → uni/pg (yht., kaupp., oik.)	2,6
12. AMK (terv-h., hv-palvelut) & AMK (terv-h., hv-palvelut)	2,5
13. uni/mas (taide, hum.) & uni/mas (yht., kaupp., oik.)	2,3
14. AMK (terv-h., hv-palvelut) → uni/mas (kasv.)	2,2
15. uni/mas (ins., tuotant., rakenn.) & uni/mas (ins., tuotant., rakenn.)	2,1
16. uni/mas (taide, hum.) & uni/mas (kasv.)	2,1
17. uni/mas (lt., mat., tko.) & uni/mas (lt., mat., tko.)	1,7
18. uni/mas (yht., kaupp., oik.) & uni/mas (kasv.)	1,3
19. uni/mas (yht., kaupp., oik.) & AMK (yht., kaupp., oik.)	1,3
20. AMK (ins., tuotant., rakenn.) & AMK (ins., tuotant., rakenn.)	1,3
Yhteensä	56,3

Lähde: REFLEX-aineisto, maisterin- tai AMK-tutkinnon suorittaneet

Selitykset:

Uni = yliopistosektorin koulutusohjelma

mas. (master's) = maisteritason koulutusohjelma

AMK = AMK-koulutusohjelma

pg. (postgraduate) = ISCED 6 -tason kurssit, täydentävät sekä erikoistumiskurssit ISCED 5A -tasolla sekä muut lyhytkestoiset jatkokurssit

set vaihdot eivät kuitenkaan edusta samantapaista oma-aloitteista liikkuvuutta koulutusjärjestelmän sisäisesti kuin alanvaihtaminen perustutkintotasolla tai siirtyminen AMK/FH-sektorilta yliopistosektorille. Ne ovat pikemminkin osa sellaista erikoistumista, joka suomalaisessa ja saksalaisessa järjestelmässä tapahtuu perustutkinto eli maisteritasolla.

Tässä suoritetun tarkastelun perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että koulutusohjelmavaihdot eivät muuta merkittävässä määrin opiskelijapaikkojen allokaatiota suhteessa varsinaiseen opiskelijavalintaan juuri siksi, että ne tapahtuvat samantapaisten alojen kesken. Tästä seuraa se, että edes Saksassa ja Suomessa koulutusohjelmavaihdoilla voi olla enintään vain hyvin rajallinen vaikutus valmistuneiden työllistyvyyteen. Toisin sanoen koulutusohjelmavaihdoissa on opiskelija- ja työ-

paikkojen välisen allokaation näkökulmasta kyse ”hienosäädöstä”. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät jotkin opiskelijoista yksilöllisesti saataisi pystyä huomattavastikin parantamaan tulevaa työmarkkina-asemaansa vaihtamalla koulutusohjelmaa tai suorittamalla useamman kuin yhden tutkinnon. Toisaalta liikkuvuus ammatilliselta korkeakoulusektorilta yliopistosektorille on niin laajamittaista varsinkin Suomessa, että sillä täytyy olla merkitystä myös järjestelmätasolla mitä tulee opiskelijapaikkojen (uudelleen)allokaatioon. Tämän vertailun (ja käytettävissä olevan aineiston) puitteissa ei ole mahdollista käsitellä kysymystä siitä, missä määrin AMK/FH-sektorilta yliopistoihin liikkuvat ovat sellaisia henkilöitä, joille yliopisto oli ensisijainen vaihtoehto, mutta jotka eivät tulleet hyväksytyiksi yliopistoon ainakaan ensimmäisellä hakukerralla.

Taulukko 4. Saksa. Kaksikymmentä yleisintä koulutusohjelmavaihdon tyyppiä ja niiden osuus kaikista koulutusohjelmavaihdoista

	%
1. uni/mas (yht., kaupp., oik.) → uni/pg (yht., kaupp., oik.)	7,1
2. uni/mas (lt., mat., tko.) → uni/pg (lt., mat., tko.)	6,2
3. uni/mas (yht., kaupp., oik.) & uni/mas (yht., kaupp., oik.)	6,0
4. uni/mas (terv-h., hv-palvelut) → uni/pg (terv-h., hv-palvelut)	5,4
5. uni/mas (taide, hum.) & uni/mas (taide, hum.)	3,7
6. uni/mas (kasv.) & uni/mas (kasv.)	2,7
7. uni/mas (ins., tuotant., rakenn.) → uni/pg (ins., tuotant., rakenn.)	2,7
8. uni/mas (lt., mat., tko.) & uni/mas (lt., mat., tko.)	2,7
9. uni/mas (ins., tuotant., rakenn.) → uni/pg (yht., kaupp., oik.)	2,5
10. uni/mas (taide, hum.) → uni/pg (taide, hum.)	2,5
11. FH (ins., tuotant., rakenn.) → uni/pg (ins., tuotant., rakenn.)	2,3
12. uni/mas (taide, hum.) & uni/mas (kasv.)	2,1
13. FH (ins., tuotant., rakenn.) & FH (ins., tuotant., rakenn.)	2,1
14. uni/mas (yht., kaupp., oik.) & FH (yht., kaupp., oik.)	1,7
15. FH (yht., kaupp., oik.) → uni/pg (yht., kaupp., oik.)	1,7
16. uni/mas (ins., tuotant., rakenn.) & uni/mas (ins., tuotant., rakenn.)	1,5
17. uni/mas (taide, hum.) → uni/pg (kasv.)	1,5
18. uni/mas (taide, hum.) → uni/pg (yht., kaupp., oik.)	1,5
19. uni/mas (yht., kaupp., oik.) & uni/mas (taide, hum.)	1,5
20. FH (ins., tuotant., rakenn.) → uni/mas (ins., tuotant., rakenn.)	1,5
Yhteensä	58,6

Lähde: REFLEX-aineisto, maisterin- tai FH-tutkinnon suorittaneet

Selitykset:

Uni = yliopistosektorin koulutusohjelma

mas. (master's) = maisteritason koulutusohjelma

FH = Fachhochschule-koulutusohjelma

pg. (postgraduate) = ISCED 6 -tason kurssit, täydentävät sekä erikoistumiskurssit ISCED 5A -tasolla sekä muut lyhytkestoiset jatkokurssit

Diskussio

Tekevätkö suomalaiset korkeakouluopiskelijat kansainvälisesti verrattuna paljon koulutusohjelmavaihtoja? Huolimatta siitä, että koulutusohjelmavaihtoja on vaikeaa verrata erilaisten kansallisten tutkintojärjestelmien kesken, niin yhtä kaikki vaikuttaa siltä, että suomalaiselle järjestelmälle ovat leimaa-antavia perustutkintotasolla tapahtuvat alanvaihdot ja erityisesti siirtyminen ammatilliselta korkeakoulusektorilta yliopistosektorille. Lyhenisivätkö suomalaisten valmistumisajat ja vastaavasti alkaisivatko työurat varhemmin, jos koulutusohjelmavaihtoja tehtäisiin vähemmän? Tässä suhteessa on tärkeää huomata, että suurin osa koulutusohjelmavaihdoista niin sektorien sisäisesti kuin niiden välisesti koskee samantyyppisiä koulutusaloja. Siten tarve koulutusohjelmavaihtoihin voisi potentiaalisesti vähetä, jos opis-

kelijavalinta kohdistuisi yksittäistä koulutusohjelmaa suurempaan kokonaisuuteen alankohtaisen erikoistumisen tapahtuessa joustavasti koulutusalan/tiedekunnan sisäisesti. Kuitenkin opiskelijavalintaan ja korkeakoulutusjärjestelmän rakenteeseen liittyvät tekijät eivät selitä kuin vain osan yksilöiden insentiveistä vaihtaa koulutusohjelmaa.

Kun koulutusohjelmavaihtoja tarkastellaan korkeakoulusta työelämään siirtymisen ja työurien alkamisen näkökulmasta, on keskeistä juuri se, mitä funktioita ne palvelevat korkeakoulutuksen ja työelämän välisten suhteiden kokonaisuudessa. Jotta näistä funktioista saataisiin käsitys, tulisi koulutusohjelmavaihtoja tarkastella suhteessa paitsi opintojen keston, myös suhteessa ensimmäisen työpaikan tasoon tutkinnon suorittaneena sekä myöhempään liikkuvuuteen työuralla. Tältä osin erityyppisten korkeakoulutus-

ja työmarkkinaregiimien väliset erot ovat selvät. Koulutuksen ammatillisuus sekä koulutusohjelmien ja ammattipositioiden väliset tiiviit yhteydet luovat itsessään rakenteellisia insentiivejä parantaa tulevaa työllistävyyttä koulutusohjelmavaihtojen kautta. Siten suomalaisen ja saksalaiseen järjestelmään on sisäänrakennettuna brittiläiseen järjestelmään verrattuna suuremmat rakenteelliset insentiivit tehdä koulutusohjelmavaihtoja. Puolestaan brittiläiselle järjestelmälle tyypillisen generalistisen koulutuksen, yhdessä työntajien järjestämän koulutuksen ja uraliikkuvuuden (so. työpaikan ja ammatin vaihdokset) kanssa, voidaan ajatella vähentävän hyötyjä, joita koulutusohjelmavaihtoihin potentiaalisesti liittyy.

Yhtäältä on kyse siitä, miten joustavuuden tarve realisoituu korkeakoulusta työelämään siirtymisissä ja korkeakoulutuksen ja työelämän välisissä suhteissa yleisesti. Koulutusohjelmavaihdot, erityisesti alanvaihdot perustutkintotasolla sekä

TIIVISTELMÄ

Matti Lindberg: Koulutusohjelmavaihdot ja korkeakoulusta työelämään siirtyminen Suomessa, Saksassa ja Isov-Britanniassa

Viimeaikaisessa suomalaisessa korkeakoulupoliittisessa keskustelussa koulutusohjelman vaihtaminen ja useiden tutkintojen suorittaminen on kytkeyty osaksi opintojen pitkittymiseen ja työelämään siirtymiseen liittyvää problematiikkaa. Opetusministeriön tuoreessa muistiossa esitetäänkin toimenpide-ehdotuksia, jotka yhtäältä potentiaalisesti vaikeuttaisivat koulutusohjelman vaihtamista ja toisaalta vähentäisivät tarvetta vaihtojen tekemiseen. Taustavaikuttajina em. toimenpide-ehdotuksille toimivat OECD:n vertailut ja maaraaportit, jotka korostavat suomalaisten korkeakoulutettujen korkeaa keski-ikää sekä työurien alun viivästyistä. OECD:n tilastot eivät kuitenkaan sisällä indikaattoreita, jotka tarkastelisivat suoranaisesti korkeakoulutusjärjestelmän sisällä tapahtuvaa liikkuvuutta alojen ja sektorien kesken. Tässä analyysissä tarkastellaan vuonna 2000 korkeakouluista valmistuneita koskevan kansainvälisen REFLEX-kyselyaineiston avul-

AMK:sta yliopistoon siirtyminen, voivat tuoda lisää joustavuutta tiukasti säännellyille työmarkkinoille, joilla uraliikkuvuus ei voi sitä tarjota. Brittiläisessä työmarkkinakontekstissa, jolle on leimaa antavaa työmarkkinoiden vähäinen regulaatio, kasvavaan joustavuuden tarpeeseen oletavasti vastataan pääasiassa lisääntyvällä uraliikkuvuudella sekä halukkuudella hyväksyä aiempaa matalamman tason työpaikkoja (vrt. Lindberg 2009a).

Siinä määrin kuin koulutusohjelmavaihdot aidosti parantavat henkilön tulevaa työllistävyyttä tutkinnon suorittaneena, on erittäin kyseenalaista ajatella, että vaihtojen rajoittamisella voitaisiin olennaisesti nopeuttaa työurien alkamista, vaikka ehkä itse tutkinnon suorittaminen nopeutuisikin. Tässä suhteessa suomalaisessa kontekstissa keskeisin huomioon otettava koulutusohjelmavaihdontyyppi on AMK:sta yliopistoon siirtyminen.

la koulutusohjelmavaihtojen yleisyyttä erityyppisissä koulutus- ja työmarkkinaregiimeissä. Suomen lisäksi tarkastelussa ovat mukana Saksa ja Iso-Britannia. Vertailun tulosten perusteella suomalaiselle korkeakoulujärjestelmälle ovat leimaa-antavia perustutkintotasolla tapahtuvat alanvaihdot ja erityisesti siirtyminen ammatilliselta korkeakoulusektorilta yliopistosektorille. Tulosten pohjalta voidaan esittää, että tarve koulutusohjelmavaihtoihin voisi potentiaalisesti vähetä, jos opiskelijavalinta kohdistuisi yksittäistä koulutusohjelmaa suurempaan kokonaisuuteen, alankohtaisen erikoistumisen tapahtuessa joustavasti koulutusalan/tiedekunnan sisäisesti. Kuitenkin siinä määrin kuin koulutusohjelmavaihdot aidosti parantavat henkilön tulevaa työllistävyyttä tutkinnon suorittaneena, on kyseenalaista ajatella, että vaihtojen rajoittamisella voitaisiin olennaisesti nopeuttaa työurien alkamista. Tässä suhteessa suomalaisessa korkeakoulutusjärjestelmässä keskeisin huomioon otettava koulutusohjelmavaihdontyyppi on ammattikorkeakoulusta yliopistoon siirtyminen.

KIRJALLISUUS

Lindberg, Matti: Opiskeluajat ja siirtyminen korkeakoulutuksesta työelämään. Tiedepolitiikka 2 (2009a): 27–33

Lindberg, Matti E.: Student and early career mobility patterns among highly educated people in Germany, Finland, Italy, and the United Kingdom.

Higher Education, 58 (2009b) 3: 339–358

OECD: Education at a Glance 2008. OECD Publications, 2009

Opetusministeriö: Ei paikoillanne, vaan valmiit, hep! Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 11, 2010.